

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA
EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833 - 1857).

REPRODUCCIÓ DE LA COPIA ORIGINAL DE LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

TOM - I

BARTOMEU MULET TROBAT
PALMA, JULIOL - 1989

Biblioteca de l'Ateneo Científico y Literario de Madrid:

Es una de les biblioteques més completes de Madrid i de l'Estat espanyol, de tipus privat, especialment a les àrees de política i literatura dels segles XIX i XX. (88). Però crec que no l'he explotada, investigacionalment parlant, en la profunditat que es mereix, perquè degut al seu caràcter de privada cada vegada que hi anava necessitava un permís de la bibliotecària, que molt gentilment em concedia, si bé resultava un inconvenient ja que les meves estadades a Madrid havien d'esser aprofitades amb intensitat i havia de seleccionar les corresponents visites a centres de documentació amb garanties per assegurar l'èxit en la recerca.

De totes maneres, ha trobat alguns documents que són de difícil localització a altres biblioteques, l'exemple més característic és el del: "Boletín de la Instrucción Pública" publicat pel Professor de la Universitat de Madrid, president de l'Econòmica Matritense i iniciador de l'Ateneu Juan Miguel de los Ríos, i que és un testimoni significatiu dels plantejaments educatius que es duïen a terme en aquells temps. (B.A.C.L.M. G/2585). (89).

Entre altres podem també citar:

- 1.- Llibres considerats com a font directa: Andres Borrego: De la situacion de los intereses de España, en el movimiento re-
formador de Europa. (B.A.C.L.M.). (90). R. de la Sagra: Relacion de viajes hechos por Europa. (B.A.C.L.M. Y/7906). (91). Narciso Gay: Las Clases Proletarias. Estudios para su mejoramiento.

(B.A.C.L.M. . . . (92). J. Canga Argüelles: España ante la Asamblea Constituyente. Observaciones político sociales con motivo de la publicacion del manifiesto dirigido por el Conde de Canga Argüelles á los electores de la Provincia de Oviedo. (B.A.C.L.M. H/9000). (93). Marqués de Miraflores: Reseña Histórico-crítica de la participacion de los partidos en los sucesos políticos de España en el siglo XIX. (B.A.C.L. H/9807). (94).

2.- Publicacions Periòdiques: "Ateneo, propagador universal de conocimientos, progresos é inventos concernientes á Ciencias, Arte, Instruccion Pública, Literatura, Industria y Comercio". (B.A.C.L.M. B/7283). (95). "Revue des Deux Mondes : Mouvement Intellectuel de l'Espagne. Situation Politique et Litéraire". Article de Xavier Durrieu. (B.A.C.L.M.). (96). "Revista de Legislacion": "Necrologia. Alonso Martinez". (1891). (B.A.C.L.M.). (97). "Abenamar y el Estudiante". (B.A.C.L.M. C^a 708-10). (98). "El Museo de las Familias". (1843-1852). (B.A.C.L.M. G/3891-3900). (99).

3.- Discursos sobre temes educatius: Lorenzo Arrazola: "Discurso Inaugural pronunciado en solemne apertura de la Universidad Literaria de Madrid". (1845). (B.A.C.L.M. T/34 fol.). (100).

4.- Actes de les sessions de l'Ateneo: "Acta Inaugural del 6 de Diciembre de 1835". (B.A.C.L.M. Llibre d'Actes 1). (101). "Acta de la Junta General de 29 de Junio de 1836" (a la que Alacalá Galiano demana dades per impartir un curs de Dret Polític). (B.A.C.L.M. Llibre d'actes 1). (102). "Acta de

la Junta General de 31 de Mayo de 1844" (a la que figura un agrïment a Alcalá Galiano per la qualitat de les ensenyances de Dret Polític). (B.A.C.L.M. llibre d'actes 2). (103). "Acta de la Junta General de 30 de Diciembre de 1844" (a la que s. nomena Joaquín Pacheco professor de Dret Polític). (B.A.C.L.M. llibre d'actes 2). (104).

No podem oblidar que l'esperit i la realitat de l'Ateneu és el reflex d'unes inquietuts culturals, científiques, intel·lectuals, i artístiques dels sectors liberals moderats, a on hi participaren polítics, intel·lectuals i literats com el Duc de Rivas, Donoso Cortés, Alcalá Galiano, etc, representants al mateix temps del doctrinarisme polític dels moderats i defensors de la potenciació política de les classes mitjanes des del poder constitucional.

Eren, majoritàriament, els defensors de la teoria de la Monarquia Liberal-constitucional, i moltes vegades imbuïts d'un aire conservador, com és el cas de Donoso Cortés, que acabarà la teoria de la dictadura.

Un personatge característic en la tasca de culturalitzadora de l'Ateneo fou el seu primer secretari Mesonero Romanos, del que es conserven els llibres d'actes d'aquesta entitat, escrits de la seva mà i redactades a l'antiga seu al carrer Carretas nº 33 de Madrid, i que a l'actualitat es troba al carrer Prado nº 21.

Biblioteca Bartomeu March Servera: És una biblioteca de caràcter privat, però que a Mallorca resulta imprescindible per fer qualsevol tipus d'investigació històrica, sobretot quan s'han de fer referències a Mallorca.

Aquesta biblioteca a resultat fonamental per a la meua investigació, degut a que ha estat la biblioteca que més he consultat de Mallorca, en temes de caràcter d'història general referents a Mallorca i a Catalunya.

1.- Llibres com a font directa: Jeroni Bibiloni.: Cristianos Socialistas. (B.M.S. 4º-23(29). (105). A. de Blanche-Raffin.: Jacques Balmès, sa vie et ses ouvrages. (B.S.M. 8º-I-16). (106). i la seva corresponent traducció al castellà. M.J. de Larra.: Obras Escogidas. (B.M.S.). (107). José Monlau y Sala.: Relacion de los Estudios, Grados, Métodos, Servicios y obras Científicas y Literarias del Ilmo. Sr. Dr. D. Pedro Felipe Monlau. (B.M.S.). (108).

2.- Llibres de temes educatius: A. M. Claret.: Avisos saludables á los niños, que para su bien espiritual les dirige D.A.C.P. (B.M.S. 62-III-53). (109). A. M^a. Claret.: Avisos muy útiles para los padres de familia, que para bien espiritual y temporal les dirige D.A.C.P. (B.S.M. 62-III (46). (110). Vicente Naharro.: Método Práctico de enseñar a leer . (B.S.M. 63-II(51). (111). Jaime Pujol.: Tratado de moral para uso de los niños. (B.M.S. 62-II-52). (112). "Lecciones de Enseñanza Mutua segun los métodos combinados por Bell y Lancaster o Plan de Educacion para los niños pobres"

(B.M.S. 4º-27 (28). (113). M. Moragues.: Compendio del arte de hablar y componer en prosa y verso. (B.M.S. 63-II-15). (114). Nueva Cartilla metódica y analógica para enseñar y aprender a leer con perfeccion, soltura y brevedad. (B.M.S. 8º-22 (24). (115). J. José Barrera.: Lecciones de Caligrafía o método de escribir por reglas. (B.M.S. 8º-22 (15). (116). Caton Cristiano para uso de las Escuelas con ejemplos y un tratado de buena Educacion de la Juventud. (B.M.S. 62-II (56). (117). A: Mª Claret.: Avisos saludables a las casadas, ó sea carta espiritual que escribió a una casada hermana suya. (B.M.S. 62-III (47). (118). Abate Sabatier.: El Amigo de los niños. Traduit per José Toro.: B.M.S. 62-IV (23). (119). Diego.: Doctrina Cristiana a manera de Dialog entre el Mestre y el deixeble. (B.M.S. 62-II (66). (120). A. Rendu.: Breve tratado de Moral religiosa para el uso de las escuelas primarias. (B.S.M. 8º-6 (1). (121). Geronimo Ripalda.: Catecismo y Exposicion breve de la Doctrina Cristiana. (B.M.S. 8º41 (3). (122). Zarruelo del Bosque.: Catecismo de la Doctrina Cristiana en Mallorquí y Castella a manera de dialogo per.... (B.M.S. 62-II-44). (123).

3.- Actes, Programes, Memòries, Fullets.: "Exámenes Generales de la Escula Normal, Seminario de Maestros de Instruccion Primaria Primaria de la Baleares y distribucion de Premios". (Octubre de 1844). (B.M.S. 4-27 (7). (124). Direccion General de Estudios.: "Reglamento Provisional de las Escuelas Públicas de Instruccion Primaria elemental" (28-novembre-1838). (4º-156 (9). (125). "Estatutos de la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del Pais de Mallorca aprobados

por la misma en sesion de 6 de Septiembre de 1847". (B.M.S. 4º-41 (32). (126). "Estatutos Interinos de la Sociedad Económica de Amigos del Pais de Mallorca reimpresos cón las reformas acordadas por la misma en sesion del 19 de Diciembre de 1846". (B.M.S. (4º-41 (32). (127). Pablo Ferrer Moreno.: "Colegio de Instruccion Primaria Superior, dirigido por ...". (B.S.M. 4º-27 (15). (128). "Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de las Baleares: Programa para las asignatura que deben cursar los alumnos de primer año de segunda enseñanza elemental en el año académico de 1851 a 1852". (B.M.S. 4º-8 (40). (129). "Plan de las Escuelas que han de establecerse en esta provincia aprobada por S.M. en Real órden de 25 de Agosto último". (1835). (B.M.S. 8º-35 (4). (130).

4.- Publicacions Periòdiques: "Boletin Oficial de Mallorca" (1833). (B.M.S. L-9.(1). (131). "Diario Balear"(1835-1836). (B.M.S. L-9 (2)(132)."Diario Constitucional de Palma" (1836-1837). (B.M.S. L-9 (1). (133). "El Estudianton".(1843-1844). (B.M.S. 61-B (41).(134). "El Propagador Balear" (1837). (B.M.S. 61-B(25). (135). "El Panorama. Periódico literario" (1839). (B.M.S. 52-VI(34) (136). "La Palma, Semanario de Historia y Literatura"(1840-1841) (B.M.S.). (137). "La Estrella Balear"(1844) (B.M.S. L-8(22).(138).

De totes maneres l'Hameroteca em va parèixer limitada, sobre tot en el que fa referència a les publicacions periòdiques de la Península.

Ara bé, aquesta Biblioteca, que es troba ubicada en el Palau de Ca'n March, pot esser considerada com a les més documentada, al manco com a privada, de les Illes Balears.

Biblioteca de l'Institut de Pedagogía San José de Calasanz-
Museo Pedagógico Nacional:

Es una biblioteca específica d'obres de tipus pedagògic, i per aquesta raó ens interessava utilitzar el seu fons en profunditat. Però ens consta que des de fa una temporada està de trasllat a un altre local diferent a la seva actual ubicació del carrer Serrano, per tant el seu fons està empaquetat.

Un altre inconvenient que hem vaig trobar és que molt del fons de la Institución Libre de Enseñanza es troba encara en mans dels particulars de resultes de la darrera guerra civil espanyola.

Per tant he hagut de recórrer als serveis de l'ISOC, per completar la consulta de les obres que es troben en aquesta biblioteca.

1.- Llibres en plantejaments educatius: P.S.S.S.: Observaciones literarias sobre Educacion de la Juventud Española. (I.S.J.C. A-34/T-2-11.526). (139). J.M. Ballesteros: Curso elemental de instruccion de ciegos. (I.S.J.C. 25051). (140). Mariano Sanchez Ocaña.: La Maestra. Guia de Educacion práctica para las profesoras de Instruccion primaria y madres de familia. (I.S.J.C. A-36/T-2-2.341). (141). J. Francisco de Iturzaeta.: Sistema Misto general o sea régimen de las escuelas de Instruccion primaria, elemental y superior, precedido de la planificación de las mismas. (I.S.J.C. 24.588). (142). L. Aimé-Martin.: La Educacion de las Madres de Familia ó de la civilizacion del linage humano por medio de las mugeres. (I.S.J.C. A-36/T-2-11397). (143). Javier de Quinto.: El libro de los niños. Presentado

á la Comision Central de Instruccion Primaria en el concurso de 1835 como ensayo de una obra que pudiese servir para la primera lectura. (I.S.J.C. A-34/T-5-11321).(144).

2.- Llibres de text.: J.H.C. Schwartz.:Pedagogía o Tratado Completo de Educacion y de Enseñanza. (I.S.J.C. 10853-10855). (145).

3.- Col.leccions legislatives: Colección de Leyes referentes á Instrucción Pública y otras que con esta se relacionan. (I.S.J.C. A-145/T-4-24.270). (146).

Malgrat tot l'anteriorment indicat, crec que és una biblioteca a tenir present en tota investigació pedagògica global del segle XIX. I és un error que no estigui disponible pels investigadors interessats, ja que reuneix l'especificitat pedagògica, que molt poques biblioteques reuneixen.

Més, encara, tenint present que a partir de 1941 s'integra a la Biblioteca de l'Institut del Museo Pedagógico Nacional (1882-1941), i que va esser una institució pedagògica dinamitzadora de renovació educativa segons la idea d'educació de la Institución Libre de Enseñanza. M. Bartolomé Cossío fou el seu director de 1883 fins a 1829. (147).

Un altre element que s'ha de considerar, és que el Museu estava ideat per a millorar l'Ensenyança primària i la formació dels mestres per a propiciar la seva renovació metodològica i didàctica.

Biblioteca del Departament d'Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona: En aquest departament, segons la divisió antiga de l'organització universitària de Barcelona, l'aportació més destacable ha estat el capítol referent a tesis de llicenciatura i tesis doctorals. Si bé, en ell i a la seva biblioteca, he pogut consultar llibres de font directe o/i de difícil localització. Fonts que a continuació recordam: J. López Báez, "Historia de las Escuelas Normales y organizacion de estudios" (B.D.H.E.U.B.- 1963. Tesi llicenciatura). (148). R. Muñoz Codina, "La Inspección de Enseñanza Primaria en España de 1319 a 1849, a través de su legislación" (B.D.H.E.U.B.-1975. Tesi llicenciatura). (149). M.S. Rico López de Atalaya, "Valor Pedagógico del 'Criterio' de Balmes" (B.D.H.E.U.B.- 1962. Tesi llicenciatura). (150). José L. Pascual Pla, "Un Burgués Liberal: Wenceslao Ayguals de Izco y las Instituciones Educativas de Vinaroz hasta 1.850" (B.D.H.E.U.B.-1977. Tesi llicenciatura). (151).

He d'assenyalar que, referent a les tesis doctorals, la més significativa com a ajut per desenvolupar el present treball ha estat la de Josep González Agàpito; "Aportació per a una Bibliografia pedagògica catalana del segle XIX" (B.D.H.E.U.B.- 1981. Tesi Doct.). (152). C. Carreras, "Laureano Figuerola, nuestro pedagogo de la Institución 1816-1903". (B.D.H.E.U.B.-1983. Tesi Doct. (153)). Elena Elizalde, "Pedagogos comparativistas españoles (1833-1868)". (B.D.H.E.U.B. Tesi Doct. 1975). (154). R. Velilla: "Génesis de los primeros Institutos de Segunda Enseñanza ...". (B.D.H. E. U.B.- 1980. Tesi Doct.). (155).

Entre els llibres de l'època consultats, cal citar: Ricardo Díaz de Rueda, La ESCUELA de Instruccion Primaria ó Coleccion de todas las materias que comprende la primera enseñanza conforme al plan vigente... (1.844). (B.D.H.E.U.B. 16-1/29). (156).

Dels llibres interessants publicats a l'època actual, consultats en aquest departament, cal indicar el d'A. Alvarez Morales: Génesis de la Universidad española contemporanea . (B.D.H.E.U.B.). (157).

Biblioteca del Departament de Pedagogia de la Facultat de Lletres. Universitat de les Illes Balears: Aquesta biblioteca va esser el punt de partida de la meua tesi, quan encara estava ubicada a Son Malferit. Va suposar una base important, a partir del seu petit arxiu de treballs sobre diversos aspectes de l'educació a les Illes, per la possibilitat de consultar Tesis de Llicenciatura com la de Bernat Sureda (1976).(158) i la d'Antoni J. Colom (1972). (158 bis).

Aquestes dues tesis estudien l'evolució institucional de l'Educació a Mallorca, ens han servit per iniciar el present treball des de l'òptica illenca. Tot tenint present l'evolució de l'Educació a l'Estat espanyol, que coincideixen amb el primer període estudiat a la meua tesi.

A l'apartat de tesis doctorals ens hem de referir a la de l'esmentat Bernat Sureda: "Del Pestalozzianismo al Movimiento Normalista. Los Métodos educativos en el tránsito del Antiguo al Nuevo Régimen en España (1803-1839)" (1982). (159). Ha re-

sultat un element decisiu per l'elaboració i comprensió del marc en que està ubicat el teme del meu treball.

Dels treballs dels alumnes cal destacar el de Jaume Ordines, J.Heredia i altres: "L'Escola Normal de les Illes. (1981)" (160). El de M^{ra}A. Barceló, J.M. Cunill, M. Ferrer: "Església-Escola. (1833-1843)". (161).

També he de dir que a aquesta biblioteca he consultat bibliografia contemporànea sobre els temes estudiats en aquesta investigació.

Biblioteca de l'Escola Universitària del Professorat d'E.G.B. Universitat de les Illes Balears.: La biblioteca de l'Escola Normal forma part de la pròpia tesi doctoral per dues raons, per estar ubicada al meu lloc de treball habitual, on he hagut de compaginar la meva tasca investigadora amb la docent. Per altra banda perquè és l'origen de la historialització institucional de la formació dels mestres, des dels seus orígens (1842) i durant la seva evolució

Llibres entesos com a font directe i/o de primera mà: Mariano Carderera: Diccionario de la Educacion y métodos de Enseñanza. (B.E.U.P.- B-3/4). (162).. Cesar Cantu: Historia Universal. (B.E.U.P.-9(4)Can).(163). Adrian Balbi: Novísima Geografía Universal, segun los adelantos de la ciencia y los descubrimientos del dia. (B.E.U.P.- 91(00)BaI). (164). Modesto Lafuente: Historia General de España. (B.E.U.P.- A-62)..(165).

Llibres de text: J. Cortázar, Tratado de Aritmética (B.E.U.P.-511 (02 47). (166). José Mariano Vallejo: Compendio de Matemáticas Puras y Mixtas. (B.E.U.P.-). (167). Salacroux: Elementos de Historia Natural.... (B.U.P.A.). (168). A. Blanco y Fernández Elementos de Agricultura. (B.E.U.P. A. 63). (169). F. Amorós: Manuel d'Éducation Physique, Gymnastique et Morale. (B.E.U.P.-1/B/193). (170).

Col.leccions Legislatives: Compilacion Legislativa de Instruccion Pública formada é impresa en virtud de Real Orden de 1º de Marzo 1876, siendo Ministro de Fomento el Excmo. Sr. Conde de Toreno (B.E.U.P.-). (171). Pedro Ferrer y Rivero: Tratado de la Legislacion de Primera enseñanza vigente en España (B.E.U.P.-). (172).

Revistes: "Revista de Instruccion Primaria (1850)" (B.E.U.P.-372 (05). (173).

Treballs de recopilació documental dels alumnes de Magisteri: J. Oliver, M. Canyelles, i C. Martorell: "Educació a Algaida, segle XIX". (174). C. Bernal, A. Gelabert, M. Colom i C. López: "L'Evolució de l'Educació a Calvià" (175). Varis autors: "Trabajo de investigación sobre Evolución Educativa: Municipio de Alaró" (176). Antònia Sansó i altres: "Felanitx: l'Educació en el segle XIX". (177).

Tesis doctorals: A. Artigues, "La llengua catalana dins l'ensenyança a Eivissa, Formentera, Mallorca i Menorca". (1980). (178).

Arxiu de l'Escola: Es conserven els expedients dels alumnes a partir de 1849, ordenats per cursos. La resta de documentació no es troba classificada ni ordenada i es troba poca informació sobre l'època que estudiam. D'entre els papers que es troben com a font documental, cal esmentar: Un treball de les professores M. Villalonga i E. Tovar titulat "Informe sobre la creación de la Escuela Normal y principales vicisitudes por las que ha pasado" (179). Segurament degut als trasllats que ha sofert, s'hauràn perdut molt de documents.

Una altra puntualització que s'ha de fer en aquestes qüestions, és que la biblioteca de l'Escola Universitària, referent als llibres antics que haurien de figurar en ella, va sofrir una important expoliació i molts dells han desaparegut, i els altres no es troben adequadament ordenats. N'és un exemple de llibre recuperat per mi, el de Jaume Pomar i Fuster: Ensayo Histórico sobre el desarrollo de la Instrucción Pública en Mallorca, comprat per 7.000 pesetes a un antiquari per allà a 1983, i del que vaig notar que tenia el segell de l'Escola Normal borrat. (180).

Crec que és just que indiqui aquí que la Biblioteca de l'Escola Universitària m'ha possibilitat la consulta de llibres de la bibliografia contemporània de la Història de l'Educació, que del contrari hauria d'haver comprat de la meva butxaca, també és veritat que podria estar més nodrida.

B) Hemeroteques:

Hemeroteca de la Biblioteca Nacional de Madrid: És una de les més importants de l'Estat espanyol, juntament amb la Municipal de Madrid. Per nosaltres la publicació periòdica més característica a nivell d'Educació que es pot consultar a l'Hemeroteca de la Biblioteca Nacional de Madrid és el "Boletín Oficial de la Instrucción Pública". (1841-1847). (H.B.N.M. 5/561). (181), que malgrat esser una publicació de tipus oficial tenia autonomia suficient per publicar, a més dels parts oficials, articles de reflexió, d'estudi, i d'opinió sobre temes educatius de l'època. Pel que resulta imprescindible per estudiar l'evolució del sistema educatiu a l'Estat espanyol des del 1841 al 1847, amb 10 toms.

Una altra publicació educativa característica és "Minerva de la Juventud Española". (1833-1835). (H.B.N.M. 1/81548-52). (182), publicada per Juan Manuel Ballesteros i considerada com a la primera revista pedagògica de l'Estat espanyol. Cal indicar però que només es troben 5 toms dels 6 que costa la col·lecció, l'única Hemroteca o Biblioteca en que he trobat el tom VI és estat la Municipal de Madrid.

Importants per a conèixer el moment i situar l'època estudiada, són el: "Eco del Comercio". (H.B.N.M. D/754). (183), periòdic d'ideologia liberal. "El Amigo del Pais". (H.B.N.M. D/915). (184), publicació de l'Económica Matritense, com exemple de

la continuïtat d'una Institució herència de la Il.lustració, i que encara es preocupava per a mantenir la flama de la reforma de la societat a través de l'Educació, però els personatges que la dirigien ja no eren aquells il.lustrats del segle XVIII, sinó els liberals- moderats en la seva majoria.

El "Boletin Oficial del Ministerio de Comercio, Instruccion y Obras Públicas". (H.B.N.M.). (185), com exemple de publicació periòdica oficial.

Publicacions periòdiques d'Educació: "Revista de Instruccion Primaria". (1849-1851). (H.B.N.M. D/5.019). (186). "La Educacion de los Niños". (El nº es va publicar amb el títol "La Ilustracion de los Niños"). (H.B.N.M. D-5.094). (187). "El Faro de la Niñez". (H.B.N.M. D/11.531). (188). "El Alun de los Niños" (1845). (H.B.N.M. D/10.753). (189). "EL Alun de las Señoritas". (1856). (H.B.N.M. 12.499). (190). "La Aurora". (1851-1852). (H.B.N.M. D-12.717). (191).

De tipus general: "EL Observador" (1834-1835). (H.B.N.M. D-880). (192). "El Instructor ó Repertorio de Historia i Bellas Artes". (1834-1841). (H.B.N.M. D/568). (193). "Semanario Industrial. Manual de Conocimientos útiles i económicos". (1840-1841). (H.B.N.M. 1/13354). (194). "Semanario de la Industria y Revista de Intereses materiales". (1846-1848). (H.B.N.M. D/18.668). (195). "El Amigo del Pueblo". (1838). (H.B.N.M. D/5.021). (196). "Calendario Manual y Guia de Forasteros de Madrid". (1835). (H.B.N.M. R/22.941). (197).

D'Informació Oficial: "Diario de Sesiones de las Cortes-Congreso", (198) i "Diario de Sesiones de las Cortes-Estamento

de Procuradores". (H.B.N.M. Z/71 i Z/125). (199).

Hemeroteca Municipal de Madrid: Hemeroteca abans situada a la Vila de Madrid i a l'actualitat al carrer Conde Duque de Olivares, i que fou creada l'any 1.919, la podem considerar com a la més completa de las consultades, tant per les publicacions periòdiques impreses a Madrid, com per la col·lecció de publicacions periòdiques que poseeix de la resta de l'Estat espanyol.

Entre les publicacions periòdiques educatives que podem destacar cal esmentar la col·lecció completa de Mínera de la Juventud Española (VI toms). (H.M.M. A.H. 10-4/1981-1987). (200).

De les de caràcter general, però amb plantejaments educatius, es troba la publicació dominical i obrerista, "El Eco de la Clase Obrera, Periodico de Intereses Morales y Materiales, fundador y director el operario Ramón Simó y Badia". (1855-1856). (H.M.M.). (201).

De tipus educatiu: "El Mentor de la Infancia". (1843). (H.M.M.). (202). "El Museo de las Familias". (1843). (H.M.M. 907/3-1232-3). (203). "El Director de la Juventud". (Barcelona-1845-1846). (H.M.M. A.M. 11/1-2041). (204). "El Museo de los Niños". (1847-1849). (H.M.M. A.M. 10/4 (nº 1978-1980). (205). "La Infancia". (1849). (H.M.M.). (206). "El Faro de la Niñez" (1850-1851). (H.M.M. A. H. 15/5 nº 2702). (207).

De caràcter general: El més representatiu, d'ideologia liberal, és en aquesta època el "Eco del Comercio". (1834-1848). (H.M.M. 273-274/2). (208).

"El Español, Diario de las doctrinas y de los intereses sociales". (1835-1837). (H.M.M. 247/2). (209). "El Español. Revista semanario de Política, Ciencias y Literatura". (1845-1848). (H.M.M. A.M. 22/6 nº 3642/43). (210). "El Guardia Nacional". (). (H.M.M. 420/2). (211). "El Guindilla". (1841). (H.M.M. 3/3549). (212). "El Espectador" (1841-1848).. (H.M.M. 292/3). (213). "EL Catolico". (1843). (H.M.M.). (214). "El Pensamiento de la Nacion". (1845). (H.M.M. A.M. 3/6 nº 649-653). (215). "La Epoca". (1849). (H.M.M. 244/2). (216). "El Amigo del Pueblo". (1854-1855). (H.M.M. A.H. 714 nº 1389-1390). (217). "El Constitucional". (Barcelona-1855). (H.M.M. R.V.C./F. 53). (218).

De Caràcter oficial: "Diario de Sesiones de las Cortes". (H.M. M. 825-833)(60). (219).

Es una Hemeroteca digna de consulta, no tan sols per la seva existència documental, sinó pel seu servei i condicions de lectura, encara que té l'inconvenient que el servei de reproducció per correu només es fa a través de microfilm.

Per altra banda no puc acabar aquest apartat dedicat al capítol d'Hemeroteques sense indicar que existeixen diverses publicacions o guies que resulten imprescindibles per dur a terme un seguiment correcte de les publicacions periòdiques,

especialment de Madrid i Barcelona, com per exemple la de J. Eugenio Hartzenbusch: Apuntes para un catálogo de periódicos madrileños desde el año 1661 a 1870. (220), o la guia de l'Hemeroteca Municipal de Madrid: Catálogo de las Publicaciones madrileñas existentes en la Hemeroteca Municipal de Madrid. 1661 a 1930. (221); la de F. Zamora i M. Casado : Publicaciones periódicas existentes en la Biblioteca Nacional. (222). Amb aquestes publicacions podem alinear a l'obra del català Miquel Vergés: La premsa catalana del vuitcents, primera part (1801-1874). (223).

Però entre altres vull destacar un treball fotocopiat existent a la Biblioteca Nacional de Madrid a la seva Hemeroteca, que serveix per orientar la recerca en el camp de les publicacions periòdiques eminentement considerades infantils i educatives, elaborat per Martínez García: "Catálogo de las Publicaciones Infantiles españolas. 1798-1936. (H.B.N.M. Rev. 016: 087.5 (46). (224).

També cal considerar que el tema de les Publicacions Periòdiques resulta fonamental en aquesta investigació, perquè en elles es reflecteixen els plantejament i les ideologies vigents en una determinada època històrica. I no es limita a la consulta efectuada a les hemeroteques aquí esmentades, sinó a les seccions corresponents de cada un dels centres indicats en el present treball com a essencials a la investigació.

C) Arxius:

Archivo Histórico Nacional de Madrid: D'aquest arxiu històric cal indicar que les fonts utilitzades, naturalment, han estat de primera mà o directes, encara que no tan nombroses com hauria volgut, les quals estan repartides bàsicament en tres seccions: Secció d'Estat, Secció d'Universitat i Col.legis, i Secció del "clero secular y regular", a més de la seva Col.lectió Legislativa.

La guia característica per consultar la documentació d'aquest arxiu és la de Luís Sánchez Belda: Guía del archivo Histórico Nacional. (225). Encara que és una obra antiga és molt orientativa per a l'època estudiada.

El primer document que vull esmentar és el que figura com expedient que es va formar degut a la Reial Ordre de 7 de febrer de 1834 amb un "proyecto de Decreto para establecimiento de una Academia general de ciencias y literatura en la Corte. Copia del Proyecto. Dictamen de una comision del Consejo. Contestacion en 26 con varios reparos". (Secció d'Estat: llig. 904 nº 23). (226).

De la Secció d'Universitat i Col.legis s'han aprofitat les notícies referents en el moment del trasllat de la Universitat d'Alcalá de Henares a la Universitat de nova creació a Madrid, a més de l'expedient sobre el "Seminario de Nobles" de Madrid; També figura un Informe sobre els succeïts esdevinguts a la Universitat d'Alcalá en el gener de 1833 , redactat per Manuel

Fernandez, datat a Madrid a 8 de març de 1834 i dirigit a Isabel II a través de la Inspecció general d'Instrucció pública.

(A.H.N.M. Secció de Universitat i Col.legis). (227).

Important és també el despatx de la Secretaria d'Estat del Ministeri d'Interior on es esmentada la Reial Ordre de 26 de maig de 1835: "El Gobierno para plantear provisionalmente los Ayuntamientos de los Pueblos y crear Diputaciones de provincia".

(A.H.N.M. Secció d'Estat: llig. 905 nº 36). (228).

"Real decreto para el establecimiento de Subdelegados de Fomento en las provincias, e instruccion para gobierno de los Subdelegados aprobada por S.M.". (1833). (A.H.N.M. Secció Col.lecció Legislativa: nº 4466). (229).

Expedients sobre la devolució de bens: "Clero regular. Expediente de devoluciones de conventos y de cantidades por ventas anuladas" (1851). (A.H.N.M. Secció del "Clero secular y regular": 3.632). (230). "Clero regular y secular. Devolucion de bienes al clero. Conforme al Concordato de 1851 en todas las provincias de 1852 a 1856 . (A.H.N.M. Secció del "clero secular y regular": 4.337 a). (231).

"Escuelas de Enseñanza Mutua" (A.H.N.M. Col.lecció legislativa nº 3.418). (232).

L'Arxiu Històric Nacional està ubicat a carrer Serrano 115 de Madrid, i és una llàstima que el fons de l'antic Ministeri d'Educació Nacional no estigui encara classificat.

Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares,
Secció del Ministeri d'Educació i Ciència: Afers generals
 de les Escoles de la Instrucció Primària del conjunt de Províncies
 que formaven l'Estat espanyol ordenades per ordre alfabètic.
 (1836-1897). A.G.A. M.E.C. Leg. 6.179 a 6.233, d'Alacant a Viscaia).
 (233). Expedients d'Escoles de Províncies, ordenat pel lloc de la seva
 existència. (1834-1890). (A.G.A. M.E.C. leg. 6.524 a 6.530).
 (234). "Reales Decretos , Ordenes,..."(1831-1889). (A.G.A. Leg. 6718).
 (235). "Profesores de Escuelas Normales. Nombramientos tramitados
 por el Ministerio de primera enseñanza. Años 1843-1918", ordenat
 per anys. (A.G.A. M.E.C. leg. 6.354 a 6.376). (236). "Provisión de
 Vacantes de Maestros" (1843-1918). (A.G.A. M.E.C. 6.354 a 6.376).
 (237). "Ordenes Generales de Instrucción pública". (1834-1905). (A.G.A.
 M.E.C. leg. 6.710 a 6717). (238).

En realitat no vol dir que n'hagui fet un ús exhaustiu d'aquest
 llistat, sinó que he utilitzat els documents més adients per
 completar la meva investigació.

De totes maneres aquest ha estat un dels arxius que més
 material oficial de font directa acumula, però també
 és veritat que algunes vegades m'he trobat que faltaven papers
 allà on les signatures ens indicaven que s'havia de trobar
 alguna informació que ens interessava.

Aquest Arxiu General està ubicat al carrer Ronda Fiscal
 1 d'Alcalá de Henares, i disposa de servei de fotocòpies,
 fins i tot les peticions fetes per correu, igual
 que a la Biblioteca Nacional de Madrid, han estat satisfetes.

Institut Municipal d'Història de la Ciutat. Casa de l'Ardiaca.

Ajuntament de Barcelona: Aquest Arxiu-biblioteca del carrer del carrer de Santa Llúcia, nº 1, només ha estat consultat per alguns temes molt puntuals, com per exemple el Socialisme utòpic.

Entre els documents consultats podem destacar: La revista "El Padre de Familia" (1.849). (I.M.H.B. R/1849-4º). (239). Era una publicació dedicada, bàsicament, a defensar la idea d'Educació segons els plantejaments del Socialisme utòpic de Cabet, sota la direcció de Narcís Monturiol. Les idees de Cabet ja havien estat introduïdes, en forma de publicació, a través de la revista "La Fraternidad" (1847-1948), que també es troba en aquest Institut en microfilm. (I.H.M.B. R/1847). (240). Una altra publicació "La Corona de Aragon" (1.843), de caire republicà. (I.H.M.B. D/1843-fol). (241). Així com "El Republicano" (I.M.H.B. R/1842-4º). (242).

A nivell de Guies de viatgers, cal esmentar la de Patxot: Manual del Viajero en Barcelona (1.840). (I.M.H.B. Guies B. 1840-12º-1). (243).

Referent a afers institucionals, cal indicar la consulta de: "Memoria a cerca de la Ereccion y progresos de la Junta de Comercio" redactada per Luis Bordas (1837). (I.M.H.B. M/1837). (244).

"Reglamento de la Sociedad para la mejora de la Educacion del Pueblo. (1841). (I.M.H.B.). (245). Pere Mata: "Discurso Inaugural que en solemne abertura de las catorce escuelas de primera educacion establecidas en Barcelona por el

Excmo. Ayuntamiento Constitucional" (1841). (I.M.H.B. Disc./1841BA). (246). M. Dubá y Novas: "Discurso pronunciado en contestacion al Discurso Inaugural que en solemne abertura de las catorce escuelas de primera educacion establecidas en Barcelona por el Excmo Ayuntamiento Constitucional" (1841). (I.M.H.B. D/1841-B). (247). "Distribucion efectuada por la Junta de Comercio de Cataluña á los Alumnos de su Escuela Gratuita de Nobles Artes de los premios anuales y trimestrales del año académico concluido en Mayo de 1.847". (I.M.H.B. B/1847-8º). (248). Jaime Llansó: "Discurso ... de apertura de la Escuela Industrial Barcelonesa" (I.M.H.B. B/1851-8 op.7). (249).

Llibres com a font de primera mà: Abdon Terrades: La esplanada. Escenas tràgicas de 1828. (250). N. Monturiol: Un reo de muerte, las ejecuciones y los espectadores. Consejos de un padre á sus hijos. (I.M.H.B. B/1844-8º op.10). (251).

També hem de citar alguns llibres de text: Luis Moralejo Rubio: Primeros principios de Gramática General aplicados al idioma castellano. (I.H.M.B. B/1836 12º.(25)). (252).

Llibres de difícil localització a altres Biblioteques: J. Soler Vidal: Abdó Terrades. Primer apòstol de la democràcia catalana. (1812-1856). (I.M.H.B. Col. 366-12º-25). (253).

En definitiva aquest Institut acumula documentació de biblioteca, arxiu i hemeroteca essencialment de Barcelona, i per extensió de Catalunya.

Arxiu Històric del Regne de Mallorca: A l'Arxiu del Regne de Mallorca he consultat fonamentalment tres seccions de les que té a disposició dels investigadors, aquestes són: la de La Junta de Comerç, la de la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca, i la de la Diputació Provincial. També n'he fet ús de la seva Biblioteca.

Des del 1955 s'ubica a la Casa de Cultura en el carrer Ramon Llull nº3 , i en els darrers anys s'han anat incorporant i recentement posades al servei dels investigadors, precisament les seccions de la S.E.A.P. i la de la Diputació Provincial.

De la Biblioteca hem de destacar, al manco, un llibre dels consultats, a pesar de que a nivell d'educació hi ha molt poca cosa, des del punt de vista de font de primera mà: Antonio Gil de Zárate: De la Instruccion Pública en España... (A.H.M. 9-4-21). (254).

Com a llibre de font de primera mà no estrictament d'educació cal recordar el de J.E. Hartzenbusch: Apuntes para el Catálogo de periódicos Madrileños desde el año 1661 al 1870. A.H.M. 20-1-1). (255).

Per completar l'evolució legislativa del sistema escolar hi trobam la compilació legislativa de M. Martínez-Alcubilla: Diccionario de la Administración Española. Compilación de la Novísima legislación de España en todos los ramos de la administración pública. (256).

De la documentació que es troba a la dependència del legat de la S.E.A.P. utilitzada en aquest treball podem indicar: que referent a educació i informació general hem consultat diversos papers de la caixa 104 (antiga denominació), on hi figura informació sobre varis afers d'educació lligall 1-9, sobre el Concordat de 1851 lligall 1-2, i sobre repartiments de premis de 1836 lligall 1-4.

"Proposicion que ha adoptado la Sociedad Económica de Amigos del País, para la formacion de un diccionario Mallorquin-Castellano". Signada per Jaime Pujol, secretari de l'esmentada societat. (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 32/8). (257). Escrit del Govern de la Província de les Balears. Secció de Foment del Negociat d'Instrucció pública al senyor President de la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca, sobre la Constitució d'Antiguitats a l'edifici de l'Ex-convent de Sant Francesc d'Assís de Palma. (1875). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 33/24). (258). Manuel de los Herberos: "Carta dirigida al muy Ilmo. Director de la Real Sociedad Económica de Mallorca de Amigos del País" (1886). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 33/28). (259).

D' aquesta mateixa secció he consultat l'apartat de publicacions periòdiques: "Boletín de la Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia". (1848). (A.H.M. Sec.S.E.A.P. 165/1354). (260). "Guia del Comercio, Agricultura y Artes". (Madrid-1847).(A. H.M. 236/1437).(261). "El Conservador, Revista Semanal, De Política, Ciencias y Literatura, por Don Francisco Pacheco, Don Antonio de los Ríos Rosas, Don Nicomedes Pastor Díaz y

Don Francisco de Cárdenas". (Madrid-1841). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 218/1393). (262). "El Ancora" (Barcelona-1850). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 152/1315). (263). "El Faro. Periódico de las Islas Baleares". (1834). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 235/1443). (264). "Almacen de Frutos Literarios" (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 151/1310). (265). "El Pensamiento de la Nacion, Periódico religioso, político y literario". (1846). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 252/1494). (266).

Corresponents a la Secció de la Junta de Comerç cal recordar: "Expediente de formacion y revision de una Memoria del estado de los ramos de esta Junta al Ministro del Fomento del Reyno". (1833). (A.H.M. sec. J.C. caixa 35-57). (267). "Expediente sobre exámenes de los alumnos de la Escuela de Nautica (1833). (A.H.M. Sec. J.C. Caixa 35-58). (268). "Expediente referente sobre auxiliar el establecimiento de una Escuela elemental de Comercio y teneduria de libros". (1839). (A.H.M. Sec. J.C. caixa 40-275). (269). Així com els llibres d'actes de la Junta de Comerç, de la Comissió de Nautica i de l'Ecola de Nàutica. (1839-1840). (270).

De la Secció de la Diputació Provincial es pot citar: "Expediente sobre le mantenimiento del Instituto Balear del 15 de Junio de 1849" (A.H.M. caixa 593-110). (271). "expediente sobre el matenimeinto de la Escuela Normal del 5 de Agosto de 1847" (A.H.M. Sec. D.P. Caixa 593-74). (272). "Expediente sobre el mantenimiento de la Instruccion primaria". (A.H.M. Sec. D. P. caixa 593-110). (273). Tots ells de la secció

de comptabilitat de la Diputació Provincial. "Noticia de la felicitacion al Regente Excmo. Sr. Baldomero Espartero del 8 de Julio de 1841". (A.H.M. Sec. D.P. caixa 610). (274).

Com es veu, poques són les notícies sobre plantejaments educatius puc referir, més bé eren exclusivament de tipus burocràtic, però ens ajuden a comprendre el paper que jugava la Diputació Provincial en aquells moments.

En conjunt, aquest arxiu, el més important de les Illes, és més aprofitable per a la història general que per a la Història de l'Educació en concret, el que no vol dir que per algunes institucions concretes com per exemple La Societat Econòmica Mallorquina, la Junta de Comerç i la Diputació Provincial en el seu paper institucional-educatiu no resultin imprescindibles els fons documentals de l'arxiu.

I encara que s'anomeni Arxiu del Regne de Mallorca, l'hem de considerar com arxiu provincial o des de la denominació de l'Estat de les Autonomies: Arxiu de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears.

Arxiu Municipal de Palma: Les característiques de la documentació recopilada a l'arxiu de l'Ajuntament de Palma es poden definir com exclusivament de primera mà o directes i manuscrites, i només referent a notícies d'educació encara que sovint són burocràtiques.

Una font característica utilitzada ha estat els llibres d'actes des de 1835 a 1843, ara bé només em fixava en els temes educatius.

Així com altres documents consultats i que resulten d'interès: "Visita extraordinaria de las Escuelas de Palma, practicada en Junio de 1835 por el conde de Ayamans y Don Pedro Andreu ..." (A.M.P. llig. 925-6). (275). "Proyecto de establecimiento de las escuelas de Primeras letras" (A.M.P. llig. 925-1). (276). "Contestacion al proyecto de establecimiento de las Escuelas de Primeras letras". (A.M.P. 925-2). (277). "Informe del maestro de la Escuela del Carmen, Nicolás Pons, sobre los adelantos de la escuela, del 12 de Marzo de 1841". A.M.P. llig. 925-6 (40).(278). "Escuelas de Prácticas de la Normal de Instruccion primaria de esta provincia. Sobre nombramiento de regente y pasante ..." (A.M.P. llig. 1381-1 523). (279). Escrit de l'Institut Balear a l'Ajuntament de Palma! (1849). (A.M.P. 1381-1 (24). (280). "Comision de Instruccion primaria de Palma. Escuelas de Primeras letras". (A.M.P. llig. 1592-11). (281).

D) Instituto de Información y Documentación en Ciencias Sociales y Humanidades-ISOC: El centre de documentació en qüestió depen del Consell Superior d'Investigacions Científiques, i recentment ha estat traslladat del carrer Vitruvio nº 4-6ª pta. al carrer Pinar nº 25-3ª pta. de Madrid.

Els serveis de fotocòpies i microfilms ha resultat imprescindible per a dur a terme la present investigació de tipus panoràmic, ja que des de Mallorca no era possible abarcar tots els centres de documentació necessaris per completar i abarcar tota la temàtica.

Els tipus de documents ha estat molt variat i a vegades de difícil localització, només en faré una selecció dels que consider més significatius.

Perquè ens fessem una idea de la importàcia: per poder completar el present treball, hem de posar algun exemple característic, per reunir una sèrie de condicions, originalitat, especificitat, estalvi de temps, problemàtica, reproducció, i possibilitar el dispondre d'un document sense haver d'anar al lloc concret. Aquest pot esser: "Solicitud elevada a las Cortes de la Nacion con objeto de reformar el Plan de Instruccion pública en lo que se refiere a Instruccion primaria". (juny-1856), de Gabriel Cabeza Rodriguez. (A.B.C.C. 102/12-45). (282).

Per tant gràcies al servei de reproducció de l'ISOC he rebut documentació d'una sèrie de biblioteques i hemeroteques

que del contrari no hauria pogut tenir en el meu poder; entre altres es troben la Biblioteca del Instituto San José de Calasanz de Pedagogia (Serrano 117 de Madrid); Biblioteca de la Real Academia de Historia (carrer León 21). Biblioteca de la Universitat Complutense de Madrid (Cuidad Universitaria), Biblioteca del Ministeri d'Educació i Ciència (Alcalá 34 de Madrid), Biblioteca de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona; Biblioteca Balmes (carrer Duràn i Bas 9); Biblioteca de les Corts (Plaça de les Corts i carrer Ferran Flor 1 de Madrid); Biblioteca del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (carrer Serrano 117 de Madrid); Institut Jerónimo Zurita de Història (carrer de Madrid); Bibliothèque National de Paris-Centre de Prét; etc, a més de la del propi ISOC. Com es veu la llista seria inacabable, perquè a l'anterior s'ha d'afegir la dels centres d'àmbit estatal que ja hem citat, dels que també els hi he demanat documentació.

De la Biblioteca de l'Academia de la Historia podem citar: "Discursos leídos en la Real Academia de la Historia el día 12 de Abril de 1852 com motivo de la admision de D. José de Zaragoza" i "Discursos leídos ante la Real Academia Española, en la recepcion pública del escelentísimo señor don Antonio Cánovas del Castillo el día 3 de Noviembre de 1867". (283).

Biblioteca de la Universitat Complutense: "Anuario de la Universidad Central para el curso de 1855 á 1856" (284).

V. de la Fuente: "Historia de la Instrucción pública en España y Portugal: Obras modernas de ella" (Boletín-Revista de la Universidad de Madrid vol. I). (285). N. Núñez de Arenas y de la Escosura: "Don Ramón de la Sagra, Reformador social. Memoria para aspirar al grado de Doctor, en la Facultad de Filosofía y Letras (Sección Filosofía) por ..." (1924). (286).

De la Biblioteca de l'Institut de "San José de Calasanz" aquí podem recordar a M. Matter: El maestro de primeras letras. (287), que no hem indicat en el seu corresponent apartat.

De la Biblioteca de la Facultat de Geografia i Història; A. Solà i Parera: "L'Èlit barcelonina a mitjan segle XIX", (resum Tesi Doctoral-1977). (288).

De la Biblioteca Balmes: I. Casanovas: La seva vida. El seu temps. Les seves obres. (1932). (289).

Del "Consejo Superior de Investigaciones Científicas", M. Méndez Pelayo: La Ciencia Española. (1954). (290).

De la Bibliothèque National de Paris: L'offre d'école. Elements pour une étude comparé des politiques éducatives au XIX secle. Actes du Troisième Colloque International. Sevres, 27-30 septembre 1981. (291). A. Léon: Histoire de l'Enseignement en France... (1968). (292).

Articles de publicacions periòdiques, revistes contemporànies d'educació, completarien una llista molt ampla de microfilms i fotocòpies que m'ha servit l'ISOC, però crec que amb l'exposició

que he fet fins ara queda **prou** reflectit. el conjunt de possibilitats que m'ha ofert el seu servei de Reprografia.

I per acabar aquest apartat corresponent als centres de documentació visitats i consultats, crec que el lector es pot fer una idea bastant exacta de les fonts utilitzades i com aquesta investigació s'ha elaborada.

Però no vull finalitzar sense indicar que he completat la recerca documental a través de l'adquisició de llibres sobre temes d'Història, sobre temes educatius, llibres de textos, publicacions periòdiques, duites a terme, com ja he recordat, a llibreries de llibres antics de Madrid, Barcelona i Palma, com per exemple:

Llibres de temes generals: Mellado: España Geogràfica. (293). E. Garcia Ruiz: Historias. (294). Jaume Cabanellas: Le Cicerone Français a Palma de Majorque. (295). Las Cortes de 1834, Primero salió la Aurora y aunque empezó á alumbrar tanta luz no pudo dar como el sol que sale ahora. Prontuario de todos los Reales decretos y ordenes espedidas por S.M. sobre la publicacion del Estatuto Real... (296). L. Bordas: Hechos históricos y memorables acaecidos en España desde la última enfermedad de Fernando VII hasta la conclusion de la guerra de los siete años... (297). D.M. Ovilo y Otero: Vida militar y política de D. Carlos Maria Isidro de Borbon e Historia de la guerra civil. (298).

Llibres de plantejaments educatius i de text: Biblioteca de Educacion...Lecciones de Iriarte. (299). Fabulas Selectas de Iriarte y Samaniego, para la lectura en los establecimientos de Instruccion primaria. (300). Gramatica de la Lengua Castellana, arreglada al prontuario de ortografia de la Real Academia Española.(301). J. Diaz de Baeza: Programa de Religion y Moral... (302). Abat de Fleuri: Pequeño Catecismo Histórico del Abad... (303). j. Gomez Hermosilla:Arte de Hablar en prosa y verso. (304). J. Segundo Florez: Primeras nociones de Cronologia y Historia para uso de las Escuelas primarias... (305). Jacobo Berenguer de Mongat: Novísimo Manual de Aritmética teórico y práctico. (306). J. Rubio: El Libro de las Niñas. (307). J. M. Vallejo: Compendio de matemáticas puras y mistas. (308). J.M. Vallejo: Aitmética de niños. (309). J. Avendaño: Geografia e História. (310). J.M. Vallejo: Ideas primeras que deben darse a los niños en las escuelas acerca de los números, al mismo tiempo que se están ejercitando en la clave analítica de la lectura. (311).

De les publicacions periòdiques no n'he aconseguida cap estrictament educativa, també es varitat que a través de les publicacions consultades a les biblioteques ja citades crec que havia cobert sobre manera la panoràmica sobre elles. totes maneres, també he adquirit alguns exemplars del Boletín Oficial de Mallorca, El Fruto de la Prensa Periódica, el G. Nacional, per conèixer millor l'època estudiada en el seu conjunt, no només en els seus aspectes educatius.

També he visitat arxius i biblioteques que no he esmentat fins ara, perquè no descriuré els seus documents fan referència molt concreta, i que allargaria massa aquest apartat. Malgrat això no vull deixar de citar els arxius Municipals d'Algaida, Alarò, Felenitx (Fundació Cosme Bauça), etc, dels que n'he utilitzat documents de les actes, necessaris per comprendre com les disposicions oficials arribaven als poders públics locals i aquestm gestionaven, tot aprofitant els meus estudis de medi duits a terme amb els alumnes de l'Escola Universitària de Formació del Professorat d'E.G.B.

Així mateix cal indicar que he consultat la Tesi de Llicenciatura de J. Carles Sastre Barceló: "Sa mentalitat mallorquina durant es primer romàntic òllenc", (312) lligida en el Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Facultat de Filosofia i Lletres d'aquesta Universitat, que m'ha ajudat a comprendre el panorama ideològic de Mallorca durant la primera meitat del segle XIX.

Crec que la verietat de centres visitats i consultats al servei de la meva recerca històrica, ha possibilitat una Tesi global i panoràmica, que del contrari no hauria estat factible.

NOTES

1. La Biblioteca Nacional de Madrid ha sofert una àmplia reforma dirigida a potenciar la tasca investigadora dels estudiosos i investigadors. Aquesta reforma ha anat en detriment del paper que jugava, fins fa poc temps, de biblioteca altament massificada, on assistien molts d'estudiants a completar els seus apunts o simplement a estudiar, sense cap tipus d'interès investigacional. Es d'esperar que els diversos serveis que ofereix una biblioteca tan important siguin agilitzats.
2. Ayguals de Izco, W.: La escuela del Pueblo, páginas de enseñanza universal. Madrid, Imp. Ayguals-1852.
3. Kühn, J.: Memoria sobre el estado de la Instrucción primaria y secundaria en Prusia. Madrid, Imp. S. Compagni-1850. També es va publicar al Boletín Oficial del Ministerio del Comercio, Instrucción y Obras Públicas a 1850. pàgs. 562-619.
4. Gil de Zárate, A.: Introducción a la Historia moderna, ó examen de los diferentes elementos que han entrado ha construir la civilización de los actuales pueblos europeos. Madrid-1841.
D'aquest autor a la Biblioteca Nacional de Madrid també, a mes de la seva conaguda obra de la Instrucción pública, el manual de la Literatura española. Madrid, Imp. Boix-1842-1844. (B.N.M. 5/22429), i Matilde ó a un tiempo dama y esposa. Madrid, Imp. Repullés-1841. (B.N.M. V Ca 2375-31).
Cit aquestes obres de Gil de Zarate, per fer notar fou un autor d'una cultura literària bastant profunda, que va tenir una incidència bastant grossa a l'elaboració de la reforma educativa que estudiam.
5. Sagra, R. de la.: Resumen de los estudios sociales y morales durante 1844. Madrid, Revista de intereses materiales y morales (Separata), 1844.
6. Revilla, J. de la.: Breve reseña del estado presente de la Instrucción pública en España, con relación especial a los estudios de Filosofía. Madrid, imp. Eusebio Aguado-1854. Convé indicar que aquest autor prové de la crítica literària i teatral. A la biblioteca Nacional de Madrid, entre altres se'n conserven les següents obres: Juicio crítico de don Leandro Fernández Moratín como autor cómico. Sevilla -1833. (B.N.M. 1/70970). Vida artística de don Isidoro Maiquez, primer actor de los teatros de Madrid. Madrid -1845 (B.N.M. T-9873 i 4/18323).

7. Lobe, G.: Mi segundo viaje á Europa y especialmente á España en los años 1840 y 1841. Madrid, imp. Alegría y Charlaín,s/d.
8. Alverá Delgrás, A.: Pláticas instructivas sobre la educación del pueblo en España. Madrid, imp. Anselmo Santa Coloma-1849.
9. Avendaño, J.: Cuadernos de lectura para uso de las escuelas. Madrid, imp. A. Vicente-1851. Hi col.laborà Mariano Carderera.
10. Idem.: Elementos de Aritmética. Madrid, 1852.
11. Idem.: Elementos de Geografía física. Madrid, Imp. Araujo-1852.
12. Rendu, A.(hijo): Curso de Pedagogía ó Principios de Educacion Pública para uso de los alumnos de las Escuelas Normales y de los maestros. Traduït per M. Carderera. Tarragona, Imp. Puigrubí i Canals-1845.
13. Fiquerola, L.: Manual completo de Enseñanza Simultanea mutua y mixta. Madrid, Librería de educación de A. Mateis-1842
14. Avendaño, J. i Carderera, M.: Curso elemental de Pedagogía. Madrid, imp. V. Hernando-1850.
15. Schwarz; J.H.C.: Pedagogía ó Tratado Completo de Educacion y de la Enseñanza. Madrid, Imp. Viuda de A. Calleja-1846.
16. Alverá Delgrás, A.: Nuevo Ca ton Religioso, Moral, Político y civil. Madrid, 1850.
17. Ballesteros, J.M.: Curso elemental de instruccion de sordomudos. En col.laboració amb Fernández Villabrilie. Madrid, imp. Colegio de sordomudos-1845.
18. Riutord y Feliu, F.: "Discurso sobre las relaciones del Estado con la ciencia y las instituciones científicas. Leido en la Universidad Central por el licenciado..." Madrid, imp. El Receptor-1853.
19. Hartzenbusch, Juan E.: "Discurso pronunciado en la Escuela Normal central de Instruccion primaria al abrir el curso 1855-1856." Madrid, Imp. Nacional-1855.
20. Sanz del Río, J.: "Discurso en el Acto de Investidura de Doctor en Filosofía" Madrid, imp. Nacional-1856.

- 21.- Idem. "Discurso pronunciado por ... en la Universidad Central". Madrid. Imp. Nacional-1837.
D'aquest mateix autor, a la Biblioteca Nacional de Madrid es conserva el discurs de Julian Sanz del Rio: "Discurso pronunciado ... en solemne inauguracion del año académico 1857-58 en la Universidad Central". Madrid. Imp. Nacional-1857.
I també està publicat al "Boletín-Revista de la Universidad de Madrid", nº2, 1869-1870.
- 22.- Rodulfo, E.: "Discurso de Inauguracion, ... de la Sociedad de Fomento de la Ilustracion de Barcelona" del 23 de desembre de 1836, Barcelona-1836.
- 23.- "Acta de la Junta General de la Sociedad para propagar y mejorar la Educacion del Pueblo. Celebrada el dia 17 de Abril de 1843". Madrid. Imp. Colegio de Sordomudos-1845.
- 24.- "Acta de la Junta Central de la Sociedad para propaçar y mejorar la Educacion del Pueblo" (1839). Madrid. Imp. Colegio de Sordomudos-1839.
- 25.- "Acta de la septima Junta General de la Sociedad para propagar y mejorar la Educacion del Pueblo" (1845). Madrid. Imp. Colegio de Sordomudos-1845.
D'aquesta Societat apareixen nombroses notícies al B.O.I.P. i vénen a esser una còpia de la Societat per a la Instrucció Elemental de França.
- 26.- Ramon de la Sagra: Relacion de los viajes hechos en Europa, bajo el punto de vista de la instruccion y beneficencia pública. 2 toms. Madrid. Imp. Hidalgo-1844.
- 27.- Idem. Cinco meses en Estados Unidos de la America del Norte. París. Imp. P. Renouard-1836.
- 28.- Idem. Voyage en Hollande et en Belgique 2 toms, París. Imp. A. Bertrand-1839.
- 29.- G. Lobe: Mi segundo viaje a Europa y especialmente a España, en los años 1840 y 1841. Op. Cit.
30. Coleccion Legislativa de Instruccion primaria. Madrid. Imp. Nacional-1858
31. "Decretos del Rey Nuestro Señor Don Fernando VII y de la Reina, su Augusta esposa". Madrid. Imp. Real-1838.
32. Decretos de la Reyna Nuestra Señora Doña Isabel II, dados por su Augusta Madre la Reina Gobernadora. Madrid. Imp. Real-1835-1836

33. Colección Legislativa de España. Madrid. Imp. Nacional-1846-1857.
34. Coleccion de decretos referentes a Instruccion Pública. Madrid. Imp. Tello-1890.
35. Coleccion de órdenes especiales relativas a los ... ramos de Instruccion Pública secundaria y superior, desde el primero de Enero de 1834 hasta fin de Junio de 1847. Madrid. Imp. Nacional-1847.
36. "Reglamento de Estudios. Decretado S.M. en 10 de Septiembre de 1852". Madrid. Imp. Real-1852.
37. Plan general de Instruccion Pública decretado por S.M. la Reina Gobernadora. Madrid. Imp. Real-1836.
38. "Reglamento para el Seminario de Escuelas Pias de San Fernando de Madrid". Madrid, Imp. Esperanza-Dubrull- 1852.
39. "Instruccion para la visita de los Inspectores generales. Seccion Primera. De la Instruccion Pública. Madrid, Imp.Nacional-1851.
40. Cabello, Pedro.: "Memoria leida en la Escuela Normal Central de primera enseñanza por ... un Regente de la Escuela de Prácticas". Madrid, Imp. Vazquez-1857.
41. Canga Argüelles, J.: España ante la Asamblea Constituyente. Madrid. Imp. Fortanet -1854.
42. Miraflores, Marqués de.: Memorias para escribir la Historia Contemporanea de los siete primeros años del Reinado de Isabel II. 3 toms. Madrid, Edit. Viuda de Celero-1844.
43. Cerdá, Ildefons.: Monografía estadística de la Clase Obrera de Barcelona en 1856. Madrid. Imp. Española -1867.
Ildefons Cerdá aporta una investigació descriptiva que ens presenta la condició dels obrers a Barcelona als voltants de 1856. Pretén recolzar les reformes reclamades pels obrers després dels successos de la primera vaga general de 1856. Aporta, a més, una estadística de la població urbana, pel que podem considerar un testimoni sociològic de l'època.
44. Madoz, Pascual.: Diccionario geográfico, Estadístico é Histórico de España y sus posesiones de ultramar. 16 toms. Madrid, Imp. Colegio de Sordomudos-1845-1848.
45. Figuerola, Laureano.: Estadística de Barcelona de 1849. Barcelona. Imp. Politécnica de Tomás Bosch-1849.

46. Pi Margall, Francesc.: La Reacción y la Revolucion. Imp. Rivadeneira, Madrid-1854. Obra reproduïda, amb un estudi preliminar d'Antoni Juglar, per l'edit. Anthropos, Barcelona-1980.
47. Carderera, M. i de A.P., F.: La ciencia de la Muger al alcance de las niñas. Imp. Vicente, Madrid-1855.
48. Costa i Borrás.: Observaciones sobre el presente y el porvenir de la Iglesia en España. Imp. Barcelona-1856.
49. Garrido, Fernando.: La República Democrática, Federal, Universal, Nociones elementales de los principios democráticos. Imp. José Sol, Madrid-1855.
50. Garrido, Fernando.: La España Contemporánea, sus progresos morales y materiales en el siglo XIX. Tom 2, Barcelona, Tip.-Edit. Manero, 1867.
Es un testimoni de l'època que, com Pi Margall, ens dóna una visió progressista de la Història que visqué.
51. Pusalgas, Ignacio.: Principios Didàcticos de materia-médica-esterna. Barcelona, Imp. Martín Indar-1834
52. Mestres, F.: Homilia sobre la educacion de los hijos. Imp. V. Torra, Barcelona-1845.
53. Guizot, François.: Instruction Publique-Education. Llib. Eugèn Belin, Paris-1889. Presentat per Felix Cadet.
54. Figuerola, Laureano.: Guia Legislativa e instructiva de Instruccion Primaria. Libreria Europea de Hidalgo, Madrid-1844.
55. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de Escuelas de párvulos. Imp. Nacional, Madrid-1844.
I la tercera edició: Imp. Juan E. Delmas. Bilbao-1864.
56. Avendaño, J. i Carderera, M.: Cuadernos de lectura para uso de las Escuelas. Imp. A. Vicente, Madrid-1851.
57. Balmes, Jaume.: La Religion demostrada al alcance de los niños. Imp. Brusí, Barcelona-1851.
58. Avendaño, Joaquin.: Elementos de Gramática Castellana. Imp. Araujo, Madrid-1852.
59. Iriarte, Tomas de.: Lecciones Instructivas sobre Historia y Geografía. 2 toms, Imp. Ignacio Boix, Madrid-1848.
60. Eixelà, Martí de.: Curso de Filosofia Elemental. Imp. José Mª Grau, Barcelona-1845.

61. Figuerola, Joaquin: Manual Completo de enseñanza simultanea y mixta, ó instrucciones para fundacion y direccion de escuelas primarias elementales y superiores. Imp. Yenes, 1841. Existeix una segona edició publicada a l'imp. Muñoz, Madrid-1842.
62. Pusalgas y Guerris, I.: Lecciones de Moral. Imp. de Indar Barcelona-1839.
63. Chao, Eduardo.: Cuadernos de Geografía histórica de España. Madrid. Imp. Fortanet-1849.
64. Ballesteros, José M.: Curso elemental de instruccion de sordomudos. (Escrit en col.laboración amb F. Fernandez Villabrille), Imp. del Colegio de sordoudos y ciegos, Madrid-1845
65. Pers y Ramona, M.: Gramática Catalana-Castellana. Adornada áb exemplos, ... Barcelona, Imp. A. Beleguer-1847.
66. Estorch i Siqués, P.: Gramática de la Lengua Catalana. Barcelona, Imp. Herederos de la Viuda Pla-1857.
67. Mestres, F.: Homilia sobre la Educacion de los hijos. Imp. V. Torra, Barcelona-1845.
68. Pujol, Alberto.: Discurso que en la Inauguracion de los Estudios Generales Imp. Antonio Bergues, Barcelona-1836.
69. Martí d'Eixelà, R.: "Discurso Inaugural que en la Apertura de las cátedras de Jurisprudencia de la Ciudad de Barcelona pronunció". (22 d'octubre de 1835). Imp. Rubio y Ors, Barcelona-1836.
70. Prat, José Melchor: Idem. "...Precedido de la alocucion que hizo en el acto ... Gobernador civil de la Provincia!" pàgs. 1-4.
71. Rodulfo, Eusebio.: "Discurso de Inauguracion para mejora de la Ilustracion del Pueblo". (23 de Desembre de 1836). Imp. Antonio Bergues, Barcelona-1836.
72. Academia de Buenas Letras de Barcelona: "Sesion Pública del dia 2 de Julio de 1842". Barcelona. Imp. Brusi-1842.
73. "Reglamento de la Sociedad para la Ilustracion del Pueblo". Barcelona. Imp. Antonio Berguer-1837.
74. Escuelas Pías: "Programa sobre los Ejercicios Lietrarios". Barcelona, Imp. Torres-set.1833.
75. Bordás, Luís.: "Memoria acerca de la Ereccion i Progresos de la Junta de Comercio". Barcelona. Imp. Ignacio Oliveras-1837.

76. Roca y Cornet, J.: "Una palabra sobre el Doctor Don Jaime Balmes,...Memoria que en sesion celebrada por la Academia de Buenas Letras de Barcelona en el dia 4 de Marzo de 1849 ..." Barcelona, Imp. José Tauló-1849.
77. Lobe, G.: Cartas á mis hijos durante un viaje á Estados Unidos, Francia é Inglaterra en los últimos meses de 1837. Cádiz. Imp. Ferros-1839.
78. Monlau, Pere F.: De la Instruccion pública en Francia. Ensayo sobre su estado en 1838 y 1839. Imp. Bergues, Barcelona-1841.
79. Sagra, Ramón de la.: Relacion de los viajes hechos en Europa, bajo el punto de vista de de la instruccion y beneficencia pública... 2 toms, Imp. Hidalgo, Madrid-1841.
80. Coleccion Legislativa de la Instruccion Primaria desde publicacion de la ley de 21 de Julio de 1838. Imp. Nacional, Madrid-1853.
81. Coleccion de leyes refrentes a Instruccion pública. Imp. Tello, Madrid-1890.
82. Estracto de las Sesiones de las Cortes, desde 17 de Octubre de 1836, hasta el 24 de febrero de 1837. Barcelona, Imp. Brusi-1837
83. Mila de la Roca, Nicasio J.: Los Misterios de Barcelona. Barcelona-1846. Guia novel.lada.
84. "El Restaurador Catalán" (1838-1840), és un periòdic carlista, cotinuator del "Joven Observador". Fou el seu fundador i cap de radacció Vicenç Pou, catadràtic de la Universitat de Cervera.
85. "EL Restaurador" (1840), era un periòdic catòlic i conservador, i criticava extramadament.
86. "El Guardia Nacional" (1835), era un periòdic que lluitava per abolir l'Estatut Reial de 1834, i com publicació que canvia de tendència, de la republicana a la liberal-moderada, es fusiona amb "El Vapor", que havia recorregut un camí paral.lel.
87. "EL Heraldo" (1854), periòdic eminentement moderat, publicat a Madrid.
88. Per comprendre la primera evolució d'aquesta institució privada es pot consultar el llibre d'Angel Garrorena Morales:

El Ateneo de Madrid y la teoria de la Monarquia Liberal (1836-1847). Edit. Instituto de Estudios Políticos, Madrid-1974.

R. Mesonero Romanos també ens parla de les primeres incidències a: Manual Històrico-Topogràfic, administrativo y artístic de Madrid. Madrid-1844.

Si per fer-nos una idea del significat havia de tenir l'Ateneo de Madrid, basta veure la composició de la seva primera Junta Directiva: President, El Duc de Rivas; Conciliaris foren: Olózaga i Alcalá Galiano; Secretaris: Juan Miguel de los Rios i Mesonero Romanos.

89. "Boletín de la Instrucción pública" Imp. I. Boix, Madrid-1838.
90. Borrego, Andrés.: De la situación de los intereses de España, en el movimiento reformador de Europa. Imp. Francisco Andrés, Madrid-1848.
91. Sagra, Ramon de la.: Op. Cit.
92. Gay, Narciso.: Las Clases Proletarias. Estudios para su mejoramiento. Imp. Jaime Jepús, Barcelona-1864.
93. Canga Argüelles, J.: Op. Cit.
94. Miraflores, Marqués de.: Reseña Histórico-crítica de la participacion de los partidos en los sucesos políticos de España en el siglo XIX. Imp. A. Espinosa, Madrid-1863.
95. "Ateneo, propagador universal de conocimientos, progresos é inventos concernientes á Ciencias, Arte, Instrucción Pública, Literatura, Industria y Comercio". Imp. F. Pascual. Madrid-1834.
96. "Revue des Deux Mondes: Mouvement Intellectuel de l'Espagne. Situation Politique et Littéraire". tom VI. 15 juny 1944. Pàgs. 925-981.
97. "Revista de Legislacion": "Necrología. Alonso Martinez". De A. Martínez Lage. Tom. 8. 28 de febrer de 1891. pàgs. 113-128.
98. "Abenamar y el Estudiante". 3 toms, 1 de desembre de 1838, al 4 de març de 1839. Era un periòdic satíric-polític.
99. "El Museo de las Familias". (1834-1852). 10 volums. Subtitular lectures agradables é instructivas. Madrid.
100. Arrazola, Lorenzo.: "Discurso inaugural pronunciado en la Solemne apertura de la Universidad Literaria de Madrid por ...". 1 de novembre de 1845. Imp. José C. de la Peña. Madrid-1845.
101. "Acta Inaugural del 6 de Diciembre de 1835". Imp. Jordá, Madrid-1835.

102. "Acta de la Junta General de 29 de Junio de 1836." llibre d'actes 1: 1835-1841.
103. "Acta de la Junta General de 31 de Mayo de 1844" .Llibre d'actes 2: 1841-1855.
104. "Acta de la Junta General de 31 de Diciembre de 1844" Llibre d'actes: Idem.
105. Bibiloni, Jeroni.: Cristianos Socialistas Imp. Gelabert, Palma-1848.
106. Blanche-Raffin, A.de: Jacques Balmès, sa vie et ses ouvrages. Sagnier et Brai, Libraires-editeurs. Paris-1849.
107. Larra, M.J.de: Obras escogidas. Edit: B.A.C. 1960.
108. Monlau y Sala, José.: Relacion de los Estudios, Grados, Métodos, Servicios y obras Científicas y Literarias del Ilmo. Sr. D. Pedro Felipe Monlau. Imp. Rivadeneira, Madrid-1864.
109. Claret, A.M.: Avisos saludables á los niños, que para su bien espiritual les dirige D.A.C.P. Imp. Estévan Trias. Palma-1845.
110. Claret, A.M.: Avisos muy útiles para los padres de familia, que para su bien espiritual y temporal les dirige D.A.C.P. Palma. Imp. Estévan Trias-1845.
111. Naharro, Vicente.: Método práctico de enseñar á leer. Imp. Gelabert, Palma-1850.
112. Pujol, Jaime.: Tratado de moral para uso de los niños. Imp. Estévan Frau, Palma-1847.
113. "Lecciones de Enseñanza Mutua segun los métodos combinados por Bell y Lancaster ó Plan de Educacion para los niños pobres" Imp. Real, Palma-1819.
114. Moragues, M.: Compendio del arte de hablar y componer en prosa y verso. Imp. Guasp. Palma-1837.
115. Nueva Cartilla metódica para enseñar y aprender a leer con perfeccion, soltura y brevedad. Imp. B.Villalonga, Palma-1848.
116. Barrera, José.: Lecciones de Caligrafía o método de escribir por reglas. Imp. Estévan Trias, Palma-1840.
117. Caton Cristiano para uso de las Escuelas con ejemplos y un tratado de buena crianza para la Educacion de la juventud. Imp. Guasp, Palma-1845.

118. Claret, A.M.: Avisos saludables a las casadas, ó sea carta espiritual que escribió a una casada hermana suya. Imp. Estévan Trias, Palma-1845.
119. Sabattier, Abate.: El amigo de los niños. Imp. Gelabert, Palma-1842.
120. Diego: Doctrina Cristiana a manera de Dialég entre el Mestre i el deixeble. Imp. Gelabert, Palma-1849.
121. Rendú, A.: Breve tratado de Moral religiosa para el uso de las escuelas primarias. Imp. Estévan Trias, Palma-1841.
122. Ripalta, Jerónimo: Catecismo y Esposicion breve de la Doctrina Cristiana. Imp. Gelabert, Palma-1844.
123. Zarruelo del Bosque.: Catecismo de la Doctrina Cristiana en Mallorquí y Castella a manera de dialogo per ...". Imp. Estévan Trias, Palma-1845.
124. Exámenes Generales de la Escuela Normal Seminario de Maestros de Instruccion Primaria de las Baleares, y distribucion de premios a los alumnos que más se distinguieron en ellos. (Octubre de 1844). Imp. Guasp. Palma-1844.
125. Direccion General de Estudios: "Reglamento Provisional de las Esuelas Públicas de Instruccion Primaria elemental". (28 de novembre de 1838).
126. Estatutos de la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del Pais de Mallorca aprobados por la misma en sesion de 6 de septiembre de 1847". Imp. Guap. Palma-1847.
127. "Estatutos Interinos de la Real Sociedad Económica de Amigos del Pais de Mallorca reimpresso con las reformas acordadas por la misma sesion del 19 de diciembre de 1847" Imp. F. Guasp, Palma-1847.
128. Ferrer Moreno, Pablo.: Colegio de Instruccion primaria superior, matemáticas elementales, Dibujo y Retórica, Música Vocal é Instrumental é Idiomas, Academia de Señoras ... Imp. P. J. Gelabert, Palma-1856.
129. "Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de las Baleares: Programa para las asignaturas ... en el año académico de de 1851 á 1852. Imp. J. P. Umbert, Palma-1851.
130. "Plan de Escuelas que han de establecerse en esta Provincia aprobado por S.M. en Real órden de 25 de agosto último, según formó una comision de la Real Sociedad económica mallorquina". Imp. Real, Palma-Setembre de 1835.

- 131.- "Boletín Oficial de Mallorca". (1833-1836). És la denominació del Butlletí oficial de la Província. Aquesta denominació li va durar fins a 1836, després "Boletín Oficial Balear", "Diario Constitucional de Palma", etc.
Les notícies que s'oferien d'educació eren de tipus oficial: Reials ordres, Circulars, Convocatòries.
132. "Diario Balear" (1833-1836), era una publicació sencilla, les notícies que oferien eren de tipus general, i de caràcter oficial.
Segons l'Arxiduc Lluís Salvador: "La publicación más antigua es el Diario de Palma, que empezó a aparecer en 1814 con el nombre de Diario Balear, adoptando en lo sucesivo las denominaciones Diario Constitucional de Palma, Diario Constitucional de Mallorca, y otros ..." (Mallorca (part general) de l'obra de l'Arxiduc Las Baleares por la palabra y el grabado. Edició patrocinada per "Sa Nostra", Imp. Ferrer Coll, Palma-1985 pàg. 385.
133. Veure nota anterior.
134. "El Estudianton. Album de Ciencias, Literatura y Teatros". 1837. (B.M.S 61B(41))
135. "El Propagador Balear" (1837) "Hoja volante que se publicará todos los domingos". El primer nombre va sortir el primer de gener de 1837 i deia a la seva presentació: "Este nuevo periodico dedicado á la vulgarizacion de las noticias y conocimientos útiles aun entre las clases menos acomodadas, será por su contenido el periodico del Pueblo. en un pliego de papel regular dará un extracto de cuanto hayan contenido de interesante, relativo a las islas, los números de los periódicos que se publican en esta capital, salidos durante la misma semana" i presentava alguna notícia referent a Instrucció Pública.
136. "El Panorama. Periódico literario, que se publica todos los Jueves". (Madrid-1839). Imp. I. Sacha.
137. "La Palma, semanario de Historia y Lieteratura". (1840-1841). Publicació eminentment literària. Redactors: J. Mª Quadrado i Tomàs Aguiló. És on trobam la primera mostra del romanticisme històric a Mallorca, però també és veritat que hi publicaren articles contraris a l'ús del català.
138. "La Estrella Balear" (1844-1845). Recollia notícies aparegudes a altres publicacions periòdiques a nivell de l'Espanya del moment, no tan sols de Mallorca.

139. P.S.S.S.: Observaciones literarias sobre la Educacion de la Juventud española. Imp. Real, Madrid-1835.
140. Ballesteros, J. Manuel: Curso elemental de ciegos. Amb la col.laboració de Fernández de Villabrille. Imp. del Colegio de Sordomudos, Madrid-1847.
141. Sacher Ocaña, Mariano.: La Maestra. Guia de Educacion práctica. para profesores de Instruccion primaria y madres de familia. Imp. Juan de la Cuesta, Valladolid-1856.
142. Iturzaeta, José Francisco.: Sistema Misto general ó sea régimen de las escuelas de Instruccion primaria, elemental y superior, precedido de la planificacion de las mismas. Imp. Victoriano Hernando, Madrid-1846.
143. Aimé-Martin, L.: La Educacion de las Madres de Familia ó de la civilizacion del linage humano por medio de las mugeres. Tradiïda per Juaquin Verdaguer. Imp. Barcelona -1842.
144. Quinto, Javier de.: El Libro de los niños. Presentado á la Comision Central de Instruccion Primaria en el concurso de 1835 como ensayo de una obra que pudiese servir para la primera lectura. Imp. Tomas Jordan, Madrid-1836.
145. Schwartz, J.H.C.: Pedagogía ó Tratado Completo de Educacion y de Enseñanza. Tradduïda de la versió alemanya per Julio Kühn. Madrid-1846.
146. Coleccion de Leyes referentes á Instruccion Pública y otras que cón estase relacionan. Imp. Tello, Madrid-1890.
147. De Manuel Bartolomé C'ossío es convenient citar la seva obra: La Enseñanza Primaria en España. Museo Pedagógico Nacional-Imp. R. Rojas, Madrid- 1915. (B.N.M. 1/69914), com un dels més característics defensors del estudis pedagògics i per la seva labor com historiador de la Història de l'escola en el segle XIX.
148. López Báeza, J.: "Historia de las Escuelas Normales y organizaci3n de sus estudios". Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Facultat de Fil. i Lletres. Departament de Pedagogia. Inédita. Dirigida per Joaquin Carreras Artau. Maig de 1963.
149. Muñoz Codina, R.: "La Inspecci3n de Enseñanza Primaria en España de 1319 a 1849, a traves de la legislaci3n". Tesi de Licenciatura. Universitat de Barcelona, Depatament Pedagogia Comparada i Hsitària de l'Educaci3n de la Secci3n de Pedagogia, Inédita. Dirigida pel Dr.Emilio Redondo. Setembre de 1975.

150. Rico López de Atalaya, M.S.: "Valor Pedagógico de "El Criterio" de Balmes". Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona, Facultat de Fil. i Lletres. Departament de Pedagogia. Inèdita. Dirigida per Joaquin Carreras Artau. 1962.
151. Pascual Pla, José L.: "Burgués Liberal: Wenceslao Ayguals de Izco y las Instituciones Educativas de Vinaroz hasta 1850". Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona, Facultat de Fil. i Ciències de l'Educació, Departament de Pedagogia Comparada i Història. Inèdita. Dirigida per Alexandre Sanvicens. Setembre de 1977.
152. González Agàpito, Josep.: Aportació per a una Bibliografia pedagògica catalana del segle XIX". Op. Cit.
153. Carreras, Carme.: "Laureano Figuerola, nuestro pedagogo de la Institución. (1816-1903)". Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona. Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació. Inèdita. Dirigida pel Doctor Joan Tusquets. 1983.
154. Elizalde Aubert, Elena.: "Pedagogos Comparativistas español (1833-1868)". Universitat de Barcelona. Facultat de Fil. i Lletres. Secció Pedagogia. Inèdita. Dirigida pel Doctor Joan Tusquets. 1975.
155. Velilla Barquero, R.: "Génesis de los primeros institutos de segunda enseñanza (1835-1845)". Universitat de Barcelona, Facultat de Fil. i Ciències de l'Educació. Departament de Educació Comparada i Història de l'Educació. Inèdita. Dirigida pel Doctor Buenaventura Delgado Criado. 1980.
156. Díaz de la Guerra, Ricardo.: La ESCUELA de Instrucción primaria ó Colección de todas las materias que comprende la primera enseñanza conforme al plan vigente Imp. Viuda de Rodan, Valladolid-1844.
157. Alvarez Morales, Antonio.: Génesis de la Universidad española contemporánea. Op. Cit.
158. Sureda Garcia, Bernat.: Tesi de Llicenciatura. Op. Cit.
- 158 bis. Colom Cañellas, Antoni.: Tesi de Llicenciatura. Op. Cit.
159. Sureda Garcia, Bernat.: Tesi Doctoral. Op. Cit.
160. Heredia, Julia, Ordines, Jaume i altres.: "L'Escola Normal de les Illes". Treball realitzat per l'assignatura Història de la Pedagogia Catalana. Curs 1980-1981.
161. Barceló, Mª A., Cunill, J. M^a., Ferrer, M.: "Església i Escola. (1833-1843)". Treball presentat a l'assignatura Pedagogia Contemporània.

162. Carderera, Mariano.: Diccionario de la Educacion y métodos de Enseñanza. 4 toms. Imp. A. Vicente, Madrid-1854, Imp. R. Campuzano, Madrid-1858.
163. Cantu, Cesar.: Historia Universal. 35 toms. Imp. Francisco de Paula Mellado, Madrid- 1847-1850.
164. Balbi, Adrian.: Novisima geografia Universal, ... 4 toms, Imp. D.M.R. y Fonseca, Madrid-1851.
165. Lafuente, Modesto. Historia General de España. 24 toms. Imp. Mellado, Madrid-1850-1866.
167. Vallejo, Mariano.: Compendio de Matemáticas Puras i Mistas. 2 toms. Imp. Garrasayaza, Madrid-1840.
168. Salacróux.: Elementos de Historia Natural que contienen la Zoología, Botánica, Mineralogía y Geología, escritos en frases por ... vertidos libremente al castellano por Don Bartolomé Mestre pro. 3 toms. Imp. José Gelabert, Palma-1843.
169. Blanco y Fernandez, A.: Elementos de Agricultura. Imp. El Consultor de Ayuntamientos: Antonio Pañuelas. Madrid-1857.
170. Amorós, Francisco.: Manuel D'Education Physique, gimnastique et Morale. Collection de Manuels formant une Encyclopédie des Sciences et des arts, ... tom I. Imp. Roret, Paris-1837.
171. Compilacion Legislativa de Instruccion Pública formada é impresa en virtud de Real Orden de 1º de Marzo de 1876, siendo Ministro de Fomento el Excmo. Sr. Conde de Toreno. Tom 2. Primera ensenyança. Imp. T. Fortanet, Madrid-1878.
172. Ferrer y Rivero, Pedro.: Tratado de la Legislacion de Primera enseñanza vigente en España. (6e. edició). Imp. Librería Viuda de Hernando, Madrid-1891.
173. "Revista de Instruccion Primaria" (1850). 2 toms. Imp. M.Jime-
nez, Madrid-1850.
174. Oliver, J.; Canyelles, M.; i Martorell, J.: "Educació a Algaida, segle XIX". Treball inèdit-E.U.P.-1975
175. Bernal, C.; Gelabert, A.; Colom, M.; i López, C.: "L'Evolu-
ció de l'Educació a Calvià". Treball inèdit-E.U.P.-1975
176. Varis autors.: "Trabajo de investigación sobre Evolución Educativa: Municipio de Alaró". Treball inèdit-E.U.P.-1975
177. Sansó, A. i altres.: "Felanitx: l'Educació en el segle XIX". Treball inèdit-E.U.P.-1975

178. Artigues, Antoni.: "La llengua catalana dins l'ensenyança a Eivissa, Formentera, Mallorca i Menorca". Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia. Inèdita. Dirigida pel Doctor Antoni Maria Badia i Margarit. 1980.
179. Villalonga, M., i Tovar, E.: "Informe de la creación de la Escuela Normal y principales vicisitudes por las que ha pasado". Inèdit. Palma-20 d'agost de 1941.
180. Pomar i Fuster, Jaume.: Ensayo Histórico sobre el desarrollo de la Instrucción Pública en Mallorca. Imp. F. Soler. Palma-1904.
181. "Boletín Oficial de la Instrucción Pública". (1841-1847). 10 toms. Imp. Nacional, Antonio Mateis i Jordán. Madrid. (quincenal). Per comprende el paper que va jugar aquesta publicació cal consultar: Bernat Sureda. Pablo Montesino: liberalismo en España. Palma, Prensa Univ.-1984.
182. "Minerva de la Juventud Española". (1833-1835). 5 toms. Imp. Jordán i Biblioteca General. Madrid.
183. "Eco del Comercio". Fou dirigit per Fermín Caballero. Era un diaris més liberals, malgrat això va esser sempre crític amb el govern i els Ministeris. (1834-1848).
184. "El Amigo del País, Periódico de la Sociedad Económica Matritense". (1844-1845). 3 toms. Imp. Ignacio Boix i Colegio de Sordomudos. Madrid.
185. "Boletín Oficial del Ministerio de Comercio, Instrucción y Obras Públicas". (1848-1852). Imp. La Publicidad i Hospicio. (setmanal).
186. "Revista de Instrucción Primaria". (1849-1851). Establecimiento topográfico de M. Jiménez. Madrid.
187. "La Educacion de los niños". (1849-1850). Imp. A. Vicente i B. González. Dirigida per F. Morales de Castilla.
188. "El Faro de la Niñez, Enciclopedia de Instrucción primaria, moralidad y recreo infantil". Publicat per Ramon Rodriguez. (1850-1851). Imp. El Faro-D. M. A. Gil. Madrid.
189. "Album de los Niños". (1845). Dominical. Imp. Rebolledo, Madrid.
190. "El Album de las Señoritas". (1856). Imp. J. R. Navarra, Mexico.
191. "La Aurora". (1851-1852). 2 toms. Publicat per Joaquín Avendaño i M. Carderera. Madrid.